

GROEIEN IN MENSELIJKHEID:

OVER HET SCHEPPINGSVERHAAL, KWETSBAARHEID EN VRIENDSCHAP

TUSSEN MENSEN MET EN ZONDER BEPERKINGEN

INLEIDING

Vriendschappen tussen mensen met en zonder verstandelijke beperkingen zijn eerder zeldzaam. De *American Psychiatric Association* stelt dat het vermogen om vriendschappen te sluiten en te behouden, belemmerd wordt bij mensen met een verstandelijke beperking. De Nederlandse *disability*-theoloog Hans Reinders daarentegen, draait dit gegeven om en schrijft: ‘Mensen met een verstandelijke beperking worden zelden *gekozen* als vrienden, behalve door andere mensen met een beperking’¹. Uit eigen ervaring is inderdaad gebleken dat het moeilijk is voor mensen met een verstandelijke beperking om vriendschap te sluiten met mensen *zonder* verstandelijke beperking en omgekeerd. ‘Niemand wil vrienden zijn met ons,’ hoor ik regelmatig in de scholen voor buitengewoon onderwijs, in Frankrijk, waar ik één keer per week godsdienst aan kinderen en jongeren met een verstandelijke beperking doceer. Hun vaststelling is frappant: Waarom kiezen “valide” mensen niet spontaan mensen met een verstandelijke beperking als vrienden?

Het is in zo een school voor buitengewoon onderwijs waar ik Anaïs voor het eerst heb ontmoet, tien jaar geleden. ‘Kom jij godsdienst geven?’ vroeg ze mij, ‘Vertel dan maar eens waarom God mij zo gemaakt heeft.’ Anaïs is dan 16, ze kan niet lezen of schrijven, maar als ze luistert naar Jesaja – ‘Ik vergeet jou nooit. Ik heb je in mijn handpalm gegrift’² – dan zegt ze: ‘Dat is het mooiste liefdesverhaal dat ik ooit heb gehoord.’

Die vragen over vriendschap over de grenzen van beperking heen, gecombineerd met de vraag van Anaïs, vragen om een antwoord. Uit onderzoek³ blijkt dat de intuïties van een groep theologen die zichzelf beschouwen als *theologians of disability*⁴ pertinent kunnen zijn in

¹ Hans S. REINDERS, *Receiving the Gift of Friendship: Profound Disability, Theological Anthropology, and Ethics*, Grand Rapids, Mich: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008, p.4. ‘Disabled people are rarely chosen as friends, except by other disabled people.’

² Jes 49, 13.

³ Talitha COOREMAN-GUITTIN, *La perception de la déficience intellectuelle dans la pédagogie catéchétique de l’Eglise* [en ligne], Théologie catholique, Université de Strasbourg, Strasbourg, 2018.

⁴ Vanuit het associatief activisme rond invaliditeit en vanuit de groeiende interesse voor *disability studies* in alle domeinen van de wetenschap, is sinds de jaren negentig het bewustzijn gegroeid dat beperking niet alleen een

pastoraat, catechese en godsdienstonderwijs en dat hun nieuwe theologische inzichten inzake beperking, de vriendschap kunnen bevorderen tussen mensen met en zonder beperkingen. We moeten ons afvragen waarom niemand vriend wil zijn met mensen die God zo gemaakt heeft. Maar, is het God die mensen met een beperking zo gemaakt heeft?

De parochiepriester met wie ik over de vraag van Anaïs sprak, vertelde me dat ‘God absoluut niet verantwoordelijk was’ voor de verstandelijke beperking van Anaïs en dat ik haar moest verzekeren van Gods liefde voor haar. Niemand in de Kerk twijfelt aan Gods liefde voor Anaïs, maar als we stellen dat God niets te maken heeft met haar beperking, zou dit kunnen betekenen dat haar manier van “zijn” niet overeenkomt met wat God wil voor de mens. Ik kon mezelf er niet toe brengen om dit aan Anaïs te vertellen. Deze bijdrage tracht een theologisch en pastoraal gepast antwoord te formuleren aan de hand van de volgende drie vragen: (1) Zegt het Scheppingsverhaal iets over het mens-zijn in het kader van beperking en kan het helpen zin te geven? (2) Hoe kijken de *theologians of disability* naar kwetsbaarheid? (3) Kan die visie op kwetsbaarheid ieder mens helpen groeien in menselijkheid en zo de vriendschap tussen mensen met en zonder beperking bevorderen?

1. SCHEPPING, BEPERKING EN ZINGEVING

Laten we eerst even stilstaan bij wat Anaïs ertoe drijft te vragen waarom God haar zo gemaakt heeft. De jonge vrouw ziet zichzelf (ten onrechte!) als minder door God begiftigd dan een persoon zonder beperking. Anaïs is niet de enige die denkt dat mensen met een beperking “minderbegaaft” zijn. Een meerderheid van de mensen rond Anaïs bevestigen haar in deze visie. Een aantal Franse antropologen en sociologen⁵ stellen dat de visie die mensen hebben over beperking mede door hun religieuze opvattingen wordt bepaald. Daaruit mogen we afleiden dat de moeilijkheid die mensen hebben om vrienden te maken over de grenzen van beperking heen, deels door hun religieuze overtuiging of achtergrond bepaald wordt. Er is inderdaad een hele trend in het christelijke denken, die beperking als “een mislukking van de schepping” beschouwt. Die redenering gaat als volgt: In het begin heeft God de mensheid naar zijn beeld en zijn gelijkenis geschapen. Vermits God volmaakt is, was de mensheid dat in den beginne dus ook, volgens onze menselijke normen van volmaaktheid. Het is pas na de zondeval dat alle mogelijke vormen van kwaad, inclusief beperkingen, verschijnen.

probleem is, maar een echt theologisch gegeven dat vragen stelt aan zowel ethiek als theologische antropologie, als bijbelstudie, ecclesiologie en praktische theologie.

⁵ Denk maar aan Charles GARDOU, Henri-Jacques STIKER.

Als we deze redenering voortzetten, zouden er dus mensen zijn die met de “scheppingsintentie” van God overeenstemmen en anderen die dit niet doen. Dat is ethisch en theologisch onverdedigbaar. Nochtans is dat een stelling die nog regelmatig in wetenschappelijk theologische artikels teruggevonden kan worden⁶. Anderzijds schrijft de Duitse theoloog Ulrich Bach dat als we beperking alleen maar vanuit de theodicee proberen te begrijpen⁷, dan moet elke persoon met een beperking zichzelf beschouwen als ‘personifizierte Beschädigung der göttlichen Schöpfung’⁸. Maar wie wil er nu elke morgen in de spiegel kijken, zeggend dat zij of hij een verpersoonlijkte schade aan de goddelijke schepping is?

De uitdaging voor de Kerk ligt niet noodzakelijkerwijs in het willen veranderen van hoe mensen zonder beperking kijken naar mensen met een beperking, maar in het willen veranderen van hoe alle mensen naar zichzelf kijken. De vraag “Wie zijn de mensen met een beperking?” is immers onlosmakelijk verbonden met de vraag “Wie ben ik?”. Inderdaad, wanneer de antropologie zich voornamelijk op individuele capaciteiten richt, resulteert dit in een verkeerde theologische voorstelling van de mensheid; beelden van imperfectie zijn altijd in beelden van perfectie geworteld⁹. Dat is iets dat we als Kerk verstaanbaar moeten kunnen maken aan Anaïs en de mensen rondom haar. Naar mijn mening is het corrigeren van het vertekend beeld van perfectie noodzakelijkerwijs op een hernieuwd begrijpen van de verhalen van het begin gebaseerd.

Een vernieuwde kijk op dat verhaal is voor een juist zelfbegrip van cruciaal belang. Het voornoemde onderzoek onderzocht afbeeldingen van het Genesisverhaal in Franse handboeken en op websites voor catechese en godsdienstonderwijs voor kinderen en jongeren met en zonder verstandelijke beperking. Alle Franse handboeken en websites bevatten illustraties van het Scheppingsverhaal met idyllische afbeeldingen van twee tamelijk elegante mensen omringd door prachtige dieren in een weelderige tuin. De studie komt tot een niet erg verrassende vaststelling: Afbeeldingen van mensen met een beperking worden nooit gebruikt om het Scheppingsverhaal te illustreren. Integendeel, alle illustraties suggereren “schoonheid en perfectie” volgens onze westerse hedendaagse normen. Er is echter geen Bijbelse reden om aan te nemen dat beperkingen niet in “de tuin van Eden” aanwezig waren. God heeft niet alleen

⁶ David DEUEL, « God’s Story of Disability: The Unfolding Plan from Genesis to Revelation » [on-line], *Journal of the Christian Institute on Disability* 2 (2013/2), in [www.joniandfriends.org/media/uploads/PDFs/jcid_gods_story_of_disability-the_unfolding_plan_from_genesis_to_revelation\[5\].pdf](http://www.joniandfriends.org/media/uploads/PDFs/jcid_gods_story_of_disability-the_unfolding_plan_from_genesis_to_revelation[5].pdf), (geraadpleegd op 20/07/2015) ; Ryan MULLINS, « Difficulties for Yong’s disability theology and resurrection », in *Ars Disputandi* (2011/11), p. 24-32.

⁷ Theodicee: de rechtvaardiging van God ondanks het bestaan van het kwaad.

⁸ Ulrich BACH, *Dem Traum entsagen, mehr als ein Mensch zu sein : auf d. Wege zu e. diakon. Kirche*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verl, 1986, p. 130.

⁹ Hans S. REINDERS, *Receiving the Gift of Friendship* (n.3), p. 245.

datgene gecreëerd dat hedendaagse mensen mooi of perfect vinden. In de illustraties van het Scheppingsverhaal zou de blobvis¹⁰ ook een plaats moeten krijgen. Al stemt deze niet overeen met de Westerse schoonheidsstandaard, in de ogen van God is ook deze vis goed en/of mooi. De blobvis is misschien niet erg mooi, maar daarom heeft hij nog geen beperking. Kan een foto van mensen met het syndroom van Down dienen om het Scheppingsverhaal te illustreren? Een narratieve benadering van het Scheppingsverhaal laat zien dat er ruimte is voor interpretatie en dat het verhaal niet verwijst naar een – verloren – perfectie, maar naar hoe mensen met God en met elkaar verbonden zijn. De beperktheid van de huidige bijdrage laat niet toe heel uitgebreid op de tekst in te gaan. Wat ik hier wil aantonen, is dat de voorstelling die de meeste mensen zich maken van het verhaal beïnvloed is door een nauwe interpretatie van “*ha adam*”, daardoor vergeten ze soms dat het Scheppingsverhaal een verhaal is over de relatie van God met *alle* mensen¹¹.

Gn 1, 27 (‘God schiep de mens naar zijn beeld en gelijkenis’) is algemeen bekend. Dit is een uiterst belangrijk bijbelvers in de christelijke theologische antropologie dat aangeeft hoe innig de relatie tussen God en de mens is. Het woord “de mens” (in de recentere Nederlandse vertalingen dikwijls “de mensen”) wordt als vertaling van het Hebreeuwse “*ha adam*” gehanteerd. Veelal wordt dit geïnterpreteerd alsof God één mens – en meestal één man – maakte, een soort prototype. In religieuze kunstwerken wordt ook meestal één mens afgebeeld. Echter, het woord “*ha adam*” betekent veeleer “aardling” of “gemaakt van aarde”. Het is de zeker niet de voornaam van de eerste mens zoals op een Nederlandse website te lezen staat¹². Vertalingen als “*humankind*” of “mensheid” linken op elegante wijze een enkelvoudige term aan een meervoudige betekenis. Vermits de twee vertalingen (enkelvoud en meervoud) gebruikt worden, moet er worden beslist welke vertaling in vieringen, catechese, godsdienstonderricht, geloofsbeleving en bijbelgroepen gehanteerd wordt. Welke interpretatie van het woord “*adam*” kan bijdragen aan het verbeteren van de waardering tussen mensen met en zonder beperkingen? Vanuit dat oogpunt is de meervoudige interpretatie veelbelovender, want in een meervoudige mensheid is er plaats voor diversiteit en verschil. Afbeeldingen van groepen mensen geven in dit opzicht de bedoeling van de bijbeltekst nauwkeuriger weer.

Betekent dit dat er binnen die meervoudige en diverse mensheid die God geschapen heeft, een plaats is voor mensen met een beperking? Er is in de Bijbel geen sprake van dat de

¹⁰ De blobvis.

¹¹ Een narratieve benadering van het Scheppingsverhaal zoekt juist de ‘wereld voor de tekst’: de wereld die ons door de tekst als mogelijkheid om in te wonen voorgespiegeld wordt.

¹² [http://www.christipedia.nl/Artikelen/A/Adam \(eerste mens\)](http://www.christipedia.nl/Artikelen/A/Adam%20(eerste%20mens)) (geraadpleegd op 20/03/2018).

mensheid puur, smetteloos of perfect zou zijn, noch in Gn 1, noch in Gn 2-3. De Franse filosoof Paul Ricœur schrijft: ‘Alle speculaties over de bovennatuurlijke perfectie van Adam vóór de val zijn onvoorziene arrangementen die de oorspronkelijke betekenis naïef en grof veranderen. Ze hebben de neiging om Adam superieur te maken en daardoor vreemd aan ons mens-zijn. Tegelijkertijd brengen ze de mythe van Adam terug tot een verhaal van het ontstaan van de mens uit een oer-boven-menselijkheid’¹³.

In het spoor van Ricœur hebben heel wat hedendaagse theologen de adamische perfectie verworpen of geprobeerd haar opnieuw te interpreteren. Zo werpt de Amerikaanse theoloog Amos Yong op dat het vasthouden aan de adamische perfectie, het hedendaagse eugenetisch denken in de hand werkt. Immers, wanneer, langs de ene kant, beperking uit het Scheppingsverhaal geweerd wordt en, aan de andere kant, verkondigd wordt dat er geen beperking in het hiernamaals is, waarom zouden mensen dan niet alles in het mogelijke stellen om beperking uit de wereld te helpen¹⁴? Maar, vraagt de Schotse theoloog John Swinton, ‘Wat denkt God dat er zo verkeerd is met het syndroom van Down dat het niet in het opstandingslichaam vertegenwoordigd kan zijn?’¹⁵. Ikzelf stel de vraag iets scherper: Wat is er zo mis met het syndroom van Down, blindheid of een andere beperking dat het niet in het Scheppingsverhaal aanwezig mag zijn?

Dat doet me denken aan de moeder van Kevin, een man met het syndroom van Down, die op 35-jarige leeftijd overleden is. Na de begrafenis komt zijn moeder bedrukt bij mij zitten. “De priester heeft gezegd dat Kevin nu net zoals iedereen is”, zegt ze. Ik knik meewarig en ze begint onbedaarlijk te snikken. “Hoe ga ik hem nu herkennen als het mijn beurt is?” huilt ze.

Maar ook mijn ontmoeting in het bedevaartsoort Lourdes met Cyprien, die blind is, zet mij aan het denken. Als ik hem vraag of hij denkt dat hij zal zien in het hiernamaals, reageert hij fel: “Waarom zou God mij laten zien in het hiernamaals? Dan ben ik dood!”

En Amélie, een vrouw die doof is, gelooft ook niet dat ze “in de hemel” zal horen. “Maar ik ben ervan overtuigd, zegt ze, dat jullie daar allemaal gebarentaal zullen spreken!”

¹³ Paul RICOEUR, *Finitude et culpabilité*, Paris : Editions Mouton, 1960, p. 335. ‘Toutes les spéculations sur la perfection sumaturelle d’Adam avant la chute sont des arrangements adventices qui en altèrent profondément la signification originelle, naïve et brute ; elles tendent à rendre Adam supérieur et donc étranger à notre condition, et du même coup ramènent le mythe adamique à une genèse de l’homme à partir d’une surhumanité primordiale.’

¹⁴ Amos YONG, *The Bible, disability, and the church: a new vision of the people of God*, Grand Rapids, Mich: W.B. Eerdmans Publishing, 2011, p. 122.

¹⁵ John SWINTON, « Whose Story am I? Redescribing profound intellectual Disability in the Kingdom of God », *JRDH* 15 (2011/1), p. 8. ‘What exactly does God think is wrong with Down syndrome that it is not to be represented in the resurrection body?’

In een document van het Vaticaan voor het internationale jaar van personen met een handicap in 1981 staat: ‘Christenen weten dat gehandicapte personen op een mysterieuze manier het beeld en de gelijkenis weerspiegelen die God zelf in de levens van zijn zonen en dochters heeft gedrukt’¹⁶. Dit verwijst expliciet naar het Scheppingsverhaal. Als we deze verklaring serieus nemen, moeten we de interpretatie van de geschapen mensheid opnieuw overwegen: beperking heeft er misschien altijd een deel van uitgemaakt, en toch zag God dat alles wat hij had gemaakt, heel goed/mooi was.

Wanneer ik dit thema aankaart in bijbelgroepen, de middelbare school of tijdens een werkvergadering met pastorale werkers, dan zijn de reacties altijd heel verschillend. De meeste mensen reageren opgelucht en zijn dankbaar voor deze nieuwe kijk op de Bijbel met een positieve benadering van beperking. Sommigen reageren echter vijandig met vragen zoals: Wie ben jij om dat te beweren? Dat stemt toch niet met de officiële Kerkleer overeen? Nochtans is deze kijk op de Schepping niet met de leer van de Kerk in tegenspraak. Er zijn heel wat mensen in de Kerk die het tegengestelde beweren, nl. dat beperking na de zondeval in de wereld zou gekomen zijn. Maar in de officiële *Catechismus van de Katholieke Kerk* staat: ‘302. De schepping heeft haar eigen goedheid en volmaaktheid, maar ze is niet geheel voltooid uit de handen van de Schepper gekomen. Ze is geschapen in een staat van op-weg-zijn (“in statu viae”) naar een nog te verwachten, uiteindelijke voltooiing, waartoe God haar bestemd heeft.’ Dat wil zeggen dat iedere mens onvoltooid is, u, ik, Anaïs, Kevin, Cyprien en Amélie. Allemaal zijn we “niet volledig af”, allen zijn we “op-weg”. Niemand kan zich erop bogen dat zij of hij in Gods ogen meer voltooid is dan een ander.

Als we teruggaan naar onze illustraties van het Scheppingsverhaal, stellen we vast dat als ervoor gekozen wordt om hedendaagse foto’s te gebruiken om dat verhaal te illustreren, er geen enkele theologische reden is om mensen met een beperking niet af te beelden. Zij maken evengoed deel uit van de onvoltooide schepping als een stel fotomodellen die wellicht beter aan onze hedendaagse “*beauty standards*” beantwoorden.

Ik heb dit met heel wat mensen besproken. Op de (Franse) nationale pastorale dienst van mensen met een beperking, is er mij gezegd dat deze mensen helemaal geen zin hebben om zichzelf in het Scheppingsverhaal afgebeeld te zien. Mijn ervaring op dit gebied spreekt dit echter tegen. Toen ik dit onderwerp in 2015 in Rome met Lauren (26 jaar, met syndroom van Down) aankaarte, zei ze mij: ‘You have a very strong point here!’ En Béatrice (59 jaar en mild

¹⁶ VATICAN, « Document of the Holy See for the International Year of Disabled Persons - To all who work for the disabled », *L'Osservatore Romano, English Edition*. (1981).

verstandelijk beperkt), vertelde mij in Sélestat: ‘Met of zonder beperking, als de mensen maar van elkaar houden. Dát is belangrijk, ook voor God. Ik zie geen probleem om een foto van mensen met het syndroom van Down te gebruiken.’ De Engelse theologe Pia Matthews verklaarde in Rome in 2017: ‘God maakt geen fouten: verschillen horen bij Gods plan’¹⁷. Met deze boodschap kan ik naar Anaïs. Dat brengt ons bij het tweede punt van mijn argument.

2. EEN THEOLOGISCHE KIJK OP KWETSBAARHEID.

Inderdaad, als we allemaal onvoltooid zijn, zijn we ook allemaal kwetsbaar. Een andere Franse filosoof, Guillaume le Blanc, beschrijft kwetsbaarheid als een antropologisch gegeven dat aan de gehele mensheid gemeenschappelijk is: ‘Leven is blootgesteld zijn aan de mogelijkheid om verzwakt en gewond te raken’¹⁸. Alhoewel deze definitie algemeen aanvaard is, is het toch maar een heel enge manier om naar kwetsbaarheid te kijken. Kwetsbaarheid blijft in deze visie iets negatiefs, iets dat verwijst naar ziekte, handicap en dood. In onze prestatiegerichte maatschappij, wordt kwetsbaarheid meestal heel wantrouwend bekeken, als een zwaard van Damocles dat ons allen boven het hoofd hangt, een toestand die alleen maar te vermijden is. De Amerikaanse wetenschapper Brené Brown heeft een heel andere blik op kwetsbaarheid¹⁹. Ze onderschrijft wel het idee dat kwetsbaarheid een ontologisch gegeven is dat de hele mensheid kenmerkt, maar ze zegt daarbij dat kwetsbaarheid de bakermat van vreugde en creativiteit is. Kwetsbaarheid rijmt niet alleen met ziekte, handicap en dood; het is ook de bron van liefde, zegening en leven. Je kan niet liefhebben als je niet kwetsbaar bent. En als we dat voor waar aanvaarden, dan moet God, die liefde is, ook kwetsbaar zijn. Inderdaad, als we te begrijpen geven dat de ontologische kwetsbaarheid constitutief is voor het wezen van de mens, dan moeten we haar wortelen in de goddelijke Drievuldigheid. Het gaat hier dus niet alleen over de menselijke kwetsbaarheid die God in Jezus Christus heeft aangenomen, maar over de gave van kwetsbaarheid die God de mensheid schonk vanaf het begin en zonder welke het onmogelijk is om lief te hebben. Dat God kwetsbaar is en zich openstelt voor de mensen, zien we natuurlijk in de manier waarop God zich kleinmaakt in Jezus. Maar elke keer als God dichterbij de mens komt, maakt hij zich klein. Het is in het wezen van God om zichzelf klein te maken. Elke keer als God dichterbij de mensheid komt, is dat een uitdrukking van Gods kwetsbaarheid: zijn

¹⁷ Congres van de Pontificale Raad voor Nieuwe Evangelisatie : “Catechesis and Persons with Disabilities : A Necessary Engagement in the Daily Pastoral Life of the Church”, Rome, 20- 22/10/2017. ‘God does not make mistakes: differences belong to God’s plan.’

¹⁸ Guillaume le BLANC, *Que faire de notre vulnérabilité ?*, Montrouge: Bayard Culture, 2011.

¹⁹ Brené BROWN, *Daring Greatly: How the Courage to Be Vulnerable Transforms the Way We Live, Love, Parent, and Lead*, Reprint edition, London: Avery, 2015.

komst naar het Hof van Eden, zijn bezoek aan de Toren van Babel, de wind voor de grot waar Elia zat, ... Is het niet belangrijk om dit te benadrukken als we doen aan zingeving en geloofsbeleving? Of moeten we voet bij stuk houden en alleen maar een almachtige God verkondigen?

Kwetsbaarheid is een belangrijk gegeven in de theologie van de laatste vijftien jaren²⁰, zeker in het denken van *theologians of disability*²¹. Deze theologen hebben begrepen dat theologisch denken over handicap niet beperkt kon blijven tot kwesties van rechten en toegankelijkheid alleen. Eén van hun argumenten is dat de meerderheid van de theologen doorheen de geschiedenis “valide” was en dat logischerwijs de ervaring van beperking nooit in aanmerking is gekomen bij de ontwikkeling van de doctrine. Dit onrecht heeft deze theologen ertoe gebracht de Bijbel te interpreteren in het licht van de ervaringen van mensen met een beperking. Ze beweren dat we vanuit deze menselijke ervaring voorstellen kunnen doen over wie en hoe God is. Ze zeggen ook dat wat God onthult – over hem en over ons – in beperking, één van de sleutels is om zijn mysterie te begrijpen. De *disability theologians* pleiten voor een nieuw antropologisch model, ver van het huidige “normatieve” model. Het is een model waarin kwetsbaarheid de gemeenschappelijke noemer is voor de hele mensheid, waarin beperking en begrenzing constitutieve en wezenlijk goede aspecten zijn van ons mens-zijn, waarin beperking deel uitmaakt van wat normaal is en waarin beperking in die mate deel zou uitmaken van Gods plan voor de mensheid dat het zelfs niet meer zou verdwijnen in het opstandingslichaam.

In de medische wereld, vooral van neurologen en psychiaters, krijg ik wel eens het deksel op de neus. Ook in kerkelijke kringen wordt er hier en daar schouderophalend gereageerd. Een positieve kijk op beperking? Het lijkt wel of sommige mensen zich door deze benadering bedreigd voelen. Ik wil beperking niet verheerlijken, na meer dan tien jaar in de sector weet ik heel goed hoe moeilijk het kan zijn om met een beperking te leven. Toch hou ik voet bij stuk: positief kijken naar mensen, ongeacht hun beperkingen, wetende dat we allemaal onvoltooid zijn, kan ons helpen om vriendschappen te bouwen over de grenzen van beperking heen. En dat brengt mij tot mijn laatste punt.

3. VRIENDSCHAP TUSSEN MENSEN MET EN ZONDER BEPERKINGEN?

²⁰ Voordien al, werd er met belangstelling gekeken naar kwetsbaarheid in filosofie, economie, sociologie, en zelfs in politiek (ook de theorie van *Ethics of care* zit in hetzelfde denk-frame, bv. Carol GILLIGAN, *A different voice*, 1982).

²¹ Denk maar aan Thomas REYNOLDS of John SWINTON.

Is vriendschap tussen mensen met en zonder beperking echt mogelijk? Ik geloof dus van wel, maar ik stuit wel eens op onbegrip.

‘Je kan ZO IEMAND toch geen vriend noemen!’ hield een collega van mij vol, ‘Je kan VRIEND-ELIJK voor die mensen zijn, maar je kan toch bijna niets met hen delen!’ Maar een paar uur later beweerde diezelfde collega wel dat de trouwste vriend van de mens de hond is!

Het concept “vriendschap” is moeilijk te definiëren. In zijn artikel *Vriendschap* tracht de Nijmeegse filosoof Paul van Tongeren dit concept uit te diepen aan de hand van het denken van Aristoteles’ *Ethica Nicomachea*²². Volgens van Tongeren is vriendschap niet zo eenduidig en zijn er verschillende soorten vriendschappen. Mensen die hun levenspartner als hun beste vriend beschouwen, bedoelen daarmee iets anders dan wanneer ze over “politieke vriendjes” spreken. Er zijn dus verschillende soorten van vriendschap die allemaal ook iets met elkaar gemeen hebben.

Ten eerste, zegt Paul van Tongeren, houden vrienden van elkaar. Het “houden van” dat bij vriendschap hoort, is per se wederkerig en is dus helemaal niet hetzelfde als het houden van haring in ajuinsaus. Ik hou van haring in ajuinsaus, maar het omgekeerde is natuurlijk niet waar. Liefde is niet altijd wederkerig, maar vriendschap is dat wel. Vervolgens is vriendschap ook elkaar het goede toewensen. Je wilt het goede voor jouw vriend, en omdat vriendschap wederkerig is, wil jouw vriend het goede voor jou, en wil jij dus via jouw vriend ook het goede voor jezelf. Hierin verschilt vriendschap dus van het houden van jouw kind – want je houdt van jouw tiener, zelfs als hij/zij zegt dat ze jou haat. Ten derde: je kan alleen zeggen dat je met iemand bevriend bent, als je ook weet dat de ander jou als vriend beschouwt. Je kan niet in het geheim met iemand bevriend zijn. Terwijl je wel in het geheim van iemand kan houden. Tenslotte is vriendschap, volgens Aristoteles, wederzijds elkaar het goede toewensen en dat van elkaar weten, omdat het nuttig voor jou is, en/of omdat het aangenaam voor jou is, en/of omdat het goed voor jou is.

Als we deze vierdelige definitie van vriendschap in beschouwing nemen, is er geen enkele reden om te denken dat vriendschap tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking onmogelijk zou zijn. Toch kiezen mensen zonder verstandelijke beperking meestal niet spontaan voor mensen met een beperking als hun vriend. Nochtans, als we luisteren naar mensen die het juist wel aangedurfd hebben, zijn de getuigenissen dikwijls heel intens. Mensen beschrijven de ervaring als “een verrijking”, “een transformatie”, “een kentering in hun leven”.

²² Paul VAN TONGEREN, « Vriendschap ? » in www.ethische-perspectieven.be/page.php?FILE=ep_detail&ID=67&TID=604 (geraadpleegd op 01/05/2018).

De moeilijkheid om vriendschappen aan te gaan over de grenzen van beperking heen, ligt dus niet aan onze definitie van vriendschap en ook niet aan het feit dat zulke vriendschappen onmogelijk zijn. Waar ligt het probleem dan wel? Waarom voelen vele kinderen en volwassenen geen behoefte aan vriendschap met mensen met een beperking?

Alhoewel er niet veel onderzoek naar gedaan is, zijn er toch enkele toonaangevende sociologische en psychologische studies die dit gegeven aankaarten²³. In dit artikel wil ik enkel het praktisch theologische perspectief belichten. De *theologians of disability* lezen de Bijbel op een manier die kwetsbaarheid waardevol maakt. Dit gegeven kan ons helpen om anders te kijken naar onszelf en naar elkaar en zo vriendschappen te bouwen over de grenzen van onze beperkingen heen. Vriendschappen tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking helpen ons allemaal in menselijkheid groeien. In Frankrijk hebben we een manier uitgewerkt om in godsdienstonderwijs en in catechese op een positieve manier naar kwetsbaarheid te kijken: “catéchèse capacitante”²⁴. Deze catechese of bijbelstudie is inclusief en durft te vertrouwen op de kwetsbaarheid van de mens om diens vermogen om te handelen te versterken en iedereen in de menselijkheid te laten groeien.

In Sélestat (Frankrijk) hebben we een kleinschalig project opgestart: In tien klassen met kinderen tussen 9 en 11 jaar, binnen het kader van het godsdienstonderwijs, hebben we de notie van kwetsbaarheid aangekaart in een reeks van zes interventies gebaseerd op de parabel van de talenten en het evangelieverhaal van Bartimeus. We hebben ook een module over het Scheppingsverhaal gemaakt, die we hebben getest met jongeren en volwassenen met en zonder beperkingen. Deze laatste module heet « C’est parfait! ». Daarin stellen we vragen rond noties van perfectie en rond illustraties van het Scheppingsverhaal. In de eerste fase wordt aan de deelnemers gevraagd om naar foto's te kijken van fotomodellen en te zeggen of de mensen die ze zien overeenstemmen met een bepaald – misschien mediatiek of commercieel – beeld van perfectie. Daarna laten we diezelfde foto's in hun geheel zien waaruit blijkt dat de fotomodellen allemaal een beperking hebben (een zit in een rolstoel, een ander heeft een beenprothese, een derde heeft het syndroom van Down). Vervolgens wordt de volgende vraag aan de deelnemers gesteld: Stemmen deze mensen nog steeds overeen met een bepaald beeld van perfectie? Deze vraag lokt vaak hevige discussies tussen de deelnemers uit.

²³ Kelly LEIGERS, Harold L. KLEINERT, Erik W. CARTER, « “I Never Truly Thought About Them Having Friends”: Equipping Schools to Foster Peer Relationships », in *Rural Special Education Quarterly* 36 (2017/2), p. 73-83. Robert BOGDAN & Steven J. TAYLOR, (1993). « Relationships with Severely Disabled People: The Social Construction of Humanness » in Mark NAGLER (éd.), *Perspectives on Disability: Text and Readings*, 2ed, Palo Alto (Calif.): Health Markets Research, 1993, p. 97-108.

²⁴ Een gepaste Nederlandse vertaling is nog niet gevonden. Voorlopig stellen we “ontgrenzende catechese” voor.

Vervolgens wordt er naar afbeeldingen, waarvan sommige in het godsdienstonderwijs worden gebruikt om het scheppingsverhaal te illustreren, gekeken: de *Schepping van Adam* van Michelangelo, *Adam en Eva in de tuin van Eden* van Lucas Cranach de Oude, *Adam y Eva* van Fernando Botero en een foto van een koppel met het syndroom van Down. Er wordt tevens aan de deelnemers gevraagd om stil te staan bij het volgende vers: ‘En God zag dat alles wat hij had gemaakt goed/mooi was.’ De vraag die zich hierbij opdringt is: Geldt dat voor *iedereen*?

De bedoeling van het project is beperking en kwetsbaarheid bespreekbaar te maken en zo interesse en vriendschap te stimuleren over de grenzen van beperking heen. De vraag is natuurlijk: werkt het? De beperkte reikwijdte van het project maakt slechts een paar haastige conclusies mogelijk. De eerste ervaringen waren heel aanmoedigend. Minstens vier leerlingen, die meestal verlegen zijn en zichzelf wegcijferen, waaronder één met een verstandelijke beperking, hebben verschillende keren tijdens de module over kwetsbaarheid gesproken – wat erop kan duiden dat het openen van een ruimte voor dit onderwerp, kinderen de moed geeft om het woord te nemen. We hopen dat door samen de Bijbel te lezen met een positieve kijk op kwetsbaarheid, de angst voor kwetsbaarheid minder wordt en dat dit op zijn beurt drempelverlagend werkt naar vriendschap over de grenzen van beperking heen.

SLOTREFLECTIE

In dit artikel heb ik aangetoond hoe het Scheppingsverhaal, gelezen vanuit een *disability*-standpunt, nieuwe antropologische perspectieven opent. Het zijn dit soort nieuwe antropologische ideeën die aan de basis liggen van de *theologies of disability*. Dat zien we niet alleen in het Scheppingsverhaal, heel de Bijbel vertelt ons iets over de diversiteit binnen ons mens-zijn en over onze relatie met elkaar en met God. De apostel Paulus vertelt ons in 1 Kor 12 dat een lichaam uit heel verschillende lichaamsdelen bestaat, en dat zo ook het Lichaam van Christus – als geloofsgemeenschap van mensen gedoopt in eenzelfde Geest – bestaat uit heel verschillende leden, met een eigen roeping, een eigen visie, een eigen vorm, een eigen doel, die allemaal samengehouden worden binnen Jezus' Lichaam. Paulus toont aan dat er in die meervoudige mensheid niet één representatieve manier van “mens-zijn” is. Dat sluit naadloos aan bij wat we over het Scheppingsverhaal hebben ontdekt. Als we iets van de volheid van God in zijn relatie tot de verrassende diversiteit van de mensheid willen ervaren, moeten we zijn openbaring in het menselijk bestaan en in lichamelijkeheid in al haar verscheidenheid serieus nemen. Dat is net wat *disability-theologies* proberen te bewerkstelligen. John Swinton schrijft: ‘In wezen willen de *theologies of disability* de Kerk eraan herinneren dat zij werkelijk het Lichaam van Jezus is. Het falen om dit te onthouden en niet zo te handelen dat iedereen zich

binnen het Lichaam werkelijk thuisvoelt, is eigenlijk een her-verwonding van het lichaam van Jezus. *Theologies of disability* zijn dus niet alleen voor hen ‘die in zoiets geïnteresseerd zijn’; het opent het hart van het evangelie zelf²⁵.

Er moet nog veel gebeuren en gedaan worden vooraleer iedereen zich thuis gaat voelen binnen onze geloofsgemeenschappen. Een “*ontgrenzende catechese*” kan een stap in de goede richting zijn omdat deze onze representaties ondervraagt en op de ontmoeting tussen mensen met verschillende capaciteiten voorbereidt. Door positief naar kwetsbaarheid en beperking te kijken, wil “*ontgrenzende catechese*” de drempel verlagen om vriendschap over de grenzen van beperking heen mogelijk te maken.

TALITHA COOREMAN-GUITTIN – Sélestat, Frankrijk
PhD Université de Strasbourg, verbonden aan de Université catholique de Louvain. Adres : 1 rue de Luxembourg, 67600 Sélestat (F). mail: talitha.cooreman@uclouvain.be

BIBLIOGRAFIE

- BACH Ulrich, *Dem Traum entsagen, mehr als ein Mensch zu sein: auf d. Wege zu e. diakon. Kirche*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verl, 1986.
- BLANC Guillaume le, *Que faire de notre vulnérabilité ?*, Montrouge, Bayard Culture, 2011.
- BROWN Brené, *Daring Greatly: How the Courage to Be Vulnerable Transforms the Way We Live, Love, Parent, and Lead*, Reprint edition, London, Avery, 2015.
- COOREMAN-GUITTIN Talitha, *La perception de la déficience intellectuelle dans la pédagogie catéchétique de l'Eglise* [en ligne], Théologie catholique, Université de Strasbourg, Strasbourg, 2018., 386 p, disponible sur <<http://www.theses.fr/s117939>>, (consulté le 26 juillet 2018).
- DEUEL David, « God’s Story of Disability: The Unfolding Plan from Genesis to Revelation » [en ligne], *Journal of the Christian Institute on Disability* 2 (2013/2), disponible sur <[http://www.joniandfriends.org/media/uploads/PDFs/jcid_gods_story_of_disability-the_unfolding_plan_from_genesis_to_revelation\[5\].pdf](http://www.joniandfriends.org/media/uploads/PDFs/jcid_gods_story_of_disability-the_unfolding_plan_from_genesis_to_revelation[5].pdf)>, (consulté le 16 février 2015).
- LEIGERS Kelly, KLEINERT Harold L., CARTER Erik W., « “I Never Truly Thought About Them Having Friends”: Equipping Schools to Foster Peer Relationships », *Rural Special Education Quarterly* 36 (2017/2], p. 73-83.

²⁵ John SWINTON, “Disability Theology: Taking the Body of Christ Seriously”, blog Princeton Theological Seminary, <http://iym.ptse.edu/disability8/> (geraadpleegd op 07/06/2018). ‘In essence, disability theology seeks to remind the church that it truly is the Body of Jesus, and that a failure to remember this and to act in ways which fail to ensure that all of the bodies within the Body truly *belong*, is a re-wounding of the body of Jesus. Disability theology is thus not for “those who are interested in such a thing”; it opens up the very heart of the gospel.’

- MULLINS Ryan, « Difficulties for Yong's disability theology and resurrection », *Ars Disputandi* (2011/11], p. 24-32. <http://www.tandfonline.com/loi/rjpt17>.
- REINDERS Hans S., *Receiving the Gift of Friendship: Profound Disability, Theological Anthropology, and Ethics*, Grand Rapids, Mich, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2008.
- RICŒUR Paul, *Finitude et culpabilité*, Paris, France, Aubier : Editions Montaigne, 1960.
- SWINTON John, « Whose Story am I? Redescribing profound intellectual Disability in the Kingdom of God », *Journal of Religion, Disability & Health* 15 (2011/1], p. 5-19.
- VATICAN, « Document of the Holy See for the International Year of Disabled Persons - To all who work for the disabled », *L'Osservatore Romane, English Edition*. (1981).
- YONG Amos, *The Bible, disability, and the church: a new vision of the people of God*, Grand Rapids, Mich, W.B. Eerdmans Pub. Co, 2011.

ABSTRACT

People with intellectual disabilities question the whole human community: "Why did God make me this way?" or "Why does no one want us as friends?" These questions serve as a starting point for a search throughout the story of Creation to see how people with intellectual disabilities are perceived. The difficulty of making friends of all abilities is conditioned by our perception of disability. Assuming that this perception is determined in part by our religious conceptions, including our understanding of a so-called "adamic perfection," the author seeks a theologically and pastorally adjusted response to the two questions posed. By starting the conversation between disability theologies and catechesis in France, she opens new perspectives, transforming the anthropological representations relating to the Christian faith, allowing a "capacitating" catechesis that opens a pathway to friendships beyond the barriers of disability.

Les personnes avec une déficience intellectuelle interrogent toute la communauté humaine : « Pourquoi Dieu m'a faite ainsi ? » Ou « Pourquoi personne ne veut de nous comme amis ? » Ces questions servent de point de départ pour une recherche dans le récit de la Création afin de voir comment y sont perçues les personnes avec une déficience intellectuelle. La difficulté de se faire des amis de toutes capacités est conditionnée par notre perception de la déficience. En supposant que cette perception soit en partie déterminée par nos conceptions religieuses, y compris notre compréhension d'une soi-disant « perfection adamique », l'auteure cherche une

réponse théologiquement et pastoralement ajustée aux deux questions posées. En mettant en résonnance les intuitions des théologies du handicap avec la catéchèse en France, elle dégager des perspectives nouvelles transformant des représentations anthropologiques relatives à la foi chrétienne, permettant une catéchèse « capacitante » qui ouvre des chemins à des amitiés au-delà des barrières de la déficience.